

Çocuk Suçluluğu Hakkında Uluslararası ve Ulusal Hukuk Düzenlemeleri*

M.Yasin Aslan**

ÖZET

Çocuklar, bazen yanlış yönlendirme ve olumsuz arkadaş çevresi gibi nedenlerle suç işleyebilmektedir. Suç işleyen çocuklara hayatlarını yeniden düzenlemeleri, hatalarını tarafsız olarak değerlendirmeleri ve bu hatalarından öğrenmeleri için şans verilmesi önem taşımaktadır. Makalede, suç işleyen çocuklar hakkında, ceza müeyyidesi uygulamasının yanı sıra, alınabilecek diğer tedbirlere ilişkin uluslararası ve ulusal hukuktaki huku-ki düzenlemeler anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ceza hukuku, çocuk suçluluğu, adli güvenlik tedbirleri, çocuk hakları, çocuk mahkemeleri.

International And National Jurisdiction On Juvenile Delinquency

ABSTRACT

Children can sometimes commit a crime as a result of fault direction or models. It is important to give a chance to delinquent juveniles so that they can redirect their life, think impartially over their faults, and learn lessons. This article explains, as well as criminal sanctions, judicial control orders in international law and domestic jurisdiction on juvenile delinquency.

Keywords: Criminal law, juvenile delinquency, judicial control orders, rights of child, juvenile courts.

* Makalede yayımlanan görüş ve düşünceler tamamen yazarın kişisel fikirlerini yansıtmakta, hiçbir şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüş ve düşüncelerini yansıtmamaktadır.

** Dr. Askeri Hakim Binbaşı, Genelkurmay Adli Müşavirliği, Uluslararası Hukuk İşleri Şube Müdürü.

GİRİŞ

Çocukluk dönemi bir insanın yaşamına yön vermesi, kişiliğini geliştirmesi, ideallerine ulaşması açısından farklı bir değer ve öneme sahiptir. Bu dönemdeki birey, yaşamda kendisine bir yer ve kimlik edinebilmek, yaşamı ve toplum içinde yaşamayı daha fazla öğrenmek için gördüğü davranış, düşünce ya da tutumları deneyebilmektedir. Bu süreçte kimi çocuklar bazen yanlış yönlendirmeler, yanlış modeller ve olumsuz arkadaş çevresi gibi nedenlerle kanunlara karşı gelebilmekte, suç işleyebilmektedir.¹

Yeterince olgunlaşmadan aldıkları kararlar ve gösterdikleri davranışlar ise gelecekteki hayatlarını oldukça olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle suç işleyen çocuklara hayatlarını yeniden düzenlemeleri, hatalarını tarafsız olarak değerlendirmeleri ve bu hatalarından öğrenmeleri için bir şans daha verilmesi önem taşımaktadır. Makalede, suç işleyen çocuklar hakkında, ceza müeyyidesi uygulamasının yanı sıra, alınabilecek tedbirlere ilişkin uluslararası ve ulusal hukuktaki düzenlemeler incelenmiştir.

I. Uluslararası Hukuk Düzenlemeleri

1. Başlıca Uluslararası Hukuk Metinleri:

Çocukların korunması amacıyla kabul edilmiş başlıca uluslararası hukuk metinleri şunlardır:

A. Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi,²

B. Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi,³

C. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek, Çocuk Sa-

tışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokol.⁴

Ç. Çocukların Velayetine ilişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Çocukların Velayetinin Yeniden Tesisine İlişkin Avrupa Sözleşmesi.⁵

D. Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi.⁶

E. Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüklerine Uygulanacak Hukuka Dair Sözleşme.⁷

F. Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Dair Kararların Tanınması ve Tenfizine Dair Sözleşme.⁸

G. Küçüklerin Korunması Hususunda Makamların Yetkisi ve Uygulanacak Kanuna İlişkin Sözleşme.⁹

Ğ. Sınır Aşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesi'ne Ek, İnsan Kaçakçılığının, Özellikle Kadın ve Çocukların Kaçakçılığının Önlenmesi, Yasaklanması ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol.¹⁰

H. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek, Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol.

I. Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında BM Asgari Standartlar Kuralları.¹¹

İ. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunması Hakkında BM Kuralları.¹²

J. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi Hakkında BM Yönlendirici İlkeleri.¹³

4 BM Genel Kurulu'nun 25 Mayıs 2000 tarih ve 54/263 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

5 Sözleşme, Türkiye tarafından 20 Ekim 1997 tarihinde imzalanmış, 4 Ağustos 1999 tarihli ve 4433 Sayılı Kanun ile uygun bulunmuş ve 1 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

6 Sözleşme, Türkiye tarafından 21 Ocak 1988 tarihinde imzalanmış, 3 Kasım 1999 tarihli ve 4461 Sayılı Kanun ile uygun bulunmuş ve 1 Ağustos 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

7 Sözleşme, Türkiye tarafından 10 Haziran 1970 tarihinde imzalanmış ve 27 Nisan 1972 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

8 Sözleşme, Türkiye tarafından 11 Haziran 1968 tarihinde imzalanmış ve 1620 sayılı Kanun ile uygun bulunarak, 25 Haziran 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

9 Sözleşme, Türkiye tarafından 2029 sayılı Kanun ile uygun bulunmuş ve 24 Ekim 1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

10 Protokol 13 Aralık 2000 tarihinde imzalanmıştır.

11 BM Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1985 tarih ve 40/33 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

12 BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarih ve 45/113 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

13 BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarih ve 45/112 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

1 Hermann Mannheim, *Comparative Criminology*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1965, sayfa 609, 624.

2 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Sözleşme, 14 Eylül 1990 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmış, 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4058 sayılı yasa ile iç hukuk kuralı haline getirilmiş ve 11 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye ek "Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılması ile İlgili İhtiyari Protokol" ise 8 Eylül 2000 tarihinde imzalanmış, Bakanlar Kurulu'nun 16 Ekim 2003 tarih ve 4991 sayılı kararıyla onaylanmış, 18 Mart 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Makalede geçen çocuk suçluluğuna ilişkin sözleşmelere BM'nin resmi internet sitesinden ulaşılmıştır. Bakınız; www.un.org.

3 Sözleşme Türkiye tarafından 9 Haziran 1999 tarihinde imzalanmış, 18 Ocak 2002 tarihli ve 4620 Sayılı Kanun ile uygun görülmüş ve 1 Ekim 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Makale konusu ile yakın ilgisi sebebiyle, yukarıda bahsedilen sözleşmelerden son üçünün yakından incelenmesi gerekmektedir.

2. Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında BM Asgari Standart Kuralları:

1980 yılında Venezüella'nın Caracas kentinde toplanan BM Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı 6. Kongresi'nde, yargı önüne çıkan çocuk suçluların temel insan haklarının korunması amacı ile onlara uygulanması önerilen bir dizi temel ilke kabul edilmiştir. Bu kuralların çocuk suçluların ıslahı konusunda BM üyesi ülkeler için model oluşturması da öngörülmüştür. Kongrede, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in alt komitesi olan Suçun Önlenmesi ve Suçla Mücadele Komitesi'nin bu kuralları belirlemesi de tavsiye edilmiştir. Takip eden yıllarda Komite, sözü edilen kuralları BM Sosyal Güvenlik Araştırma Enstitüsü, BM'nin bölgesel kuruluşları ve BM Genel Sekreterliği ile işbirliği içinde taslak halinde düzenlenmiştir.¹⁴

Asgari Standart Kuralları, dünyanın her yerindeki çocuk suçlulara uygulanan değişik yargı sistemlerinin ruhuna ve amacına uygun olarak hazırlanmış olup, genel olarak çocuk suçlularla ilgili yargının yönetiminde kabul edilen prensipleri ve uygulamaları kodifiye etmektedir. Çocuk suçlular için BM tarafından kabul edilen bu kurallar ile bunlara uygulanacak asgari koşullar belirlenmek istenmiştir. Her kuralı izleyen açıklamalar, kuralların asli hükümleri gibi kabul edilmektedir.

Kurallar, bir sosyal politikaya dayanmaktadır. Bu politikada güdülen amaç, küçüklerin refahını olabildiğince arttırmaktır. Buna benzer koruyucu düzenlemeler, suçun oluşmaması ve bu kuralların uygulanmasına gerek kalmaması için vazgeçilmez kabul edilmektedir. Kurallar, öncelikle çocukların suç işlemlerinin önlenmesi için, yapıcı sosyal politikaların ge-

risinde kalmadan, sürekli bir mesleki geliştirme programı içinde tutulmasını öngörmektedir.¹⁵ Ancak, üye ülkelerde konuya ilişkin farklı kuralların varlığı farklı koşulların ortaya çıkartabileceğinin göz önüne alınmasını gerektirmektedir.

Her hukuk sisteminde kuralların öngördüğü amaçların gerçekleştirilmesi için, özellikle çocuk suçlulara uygulanabilecek kanunların kabul edilmesi ve buna uygun düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu kurallar, farklı hukuk sistemlerinde uygulanmak üzere formüle edilmiş olup, çocuk suçlularla ilgili her sistem ve tanım altında bu kişilere uygulanacak işlemlere asgari standartları içermektedir. Kuralların daima tarafsızlıkla ve hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanması esastır.

Ceza sorumluluğunun asgari yaş sınırı, tarih ve kültüre göre değişmektedir. Bu konuda modern yaklaşım, çocuğun cezai sorumluluğunun gerektirdiği ahlaki ve psikolojik unsurlara uyumlu olarak, cezai sorumluluğun psikolojik ve manevi sonuçlarını kaldırmaya hazır olup olmadığıdır. Yani, çocuğun kişisel anlama ve isteme yeteneğinin anti sosyal davranışından onu sorumlu tutmaya yeterli olup olmadığıdır. Cezai sorumluluk yaşı küçük tutulur ya da böyle bir sınır hiç konulmamış olursa, 'sorumluluk' kavramı anlamını kaybedecektir.¹⁶ Genelde suç ve kabahat oluşturan davranışlara ilişkin sorumluluk ile diğer sosyal hak ve sorumlulukların sınır yaşı arasında bir ilişki vardır.¹⁷ Bu durumda, uluslararası alanda genel kabul görebilecek makul bir yaş sınırı belirlemek gerekli olmaktadır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde, başka türlü reşit olma halleri hariç, 18 yaşını bitirinceye kadar her bireyin çocuk sayılacağı, dolayısıyla rüşt yaşının 18 yaş olduğu belirtilmiştir. Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nde de benzer düzenleme getirilmiş bulunmaktadır.¹⁸

14 Bu kurallar Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı 7. Kongresi'nin hazırlık toplantılarında imzalanmış ve Pekin'de 14-18 Mayıs 1984 tarihleri arasında toplanan bir bölgelerarası hazırlık toplantısında imzalanmıştır. Pekin (Beijing) Kuralları olarak da adlandırılmaktadır. Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından İtalya'nın Milano kentinde 1985 yılı Ağustos ve Eylül aylarında toplanan 7. Kongreye sunulan asgari standart kuralları, 7. Kongre tarafından 6 Eylül 1985 tarihinde kabul edildikten sonra BM Genel Kurulu'nun onayına sunulmuştur. Genel Kurul bu kuralları 29 Kasım 1985 tarihinde 40/33 sayılı kararın eki olarak kabul etmiştir.

15 Çocuk suçu; "suç işlediği iddia edilen veya suç işlediği ortaya çıkan çocuk ya da genç insan" şeklinde tanımlanmaktadır (Mannheim, sayfa 113).

16 Uğur Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1975, sayfa 129.

17 Örneğin, evlenme yaşı, reşit olma yaşı, vb.

18 Anayasanın 90. maddesi gereğince, usulüne göre yürürlüğe konulan milletlerarası antlaşmalar kanun hükmünde olup; temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda, milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınmaktadır.

Kuralların çocuk suçlulara uygulanmasının en önemli iki hedefi vardır: Birinci hedef çocuğun iyileştirilmesidir. Bu amaç, çocuk suçluların çocuk mahkemelerinde yahut idari makamlarda yargılandıkları hukuk sistemlerinde odak noktayı oluşturmaktadır. Fakat çocuğun iyileştirilmesi amacının küçüklerin genel mahkemelerde yargılandıkları sistemlerde de vurgulanması gerekmektedir. İkinci hedef ise, ‘orantılılık’tır. Bu ilke, suçun ağırlığı ile orantılı ceza verilmesi anlamına gelmektedir. Çocuk suçlular söz konusu olduğunda, sadece bu ağırlığın değil, aynı zamanda kişisel koşulların da göz önüne alınması gerekmektedir. Bu koşullar çok çeşitlidir: Sosyal durum, aile durumu, suçla ortaya çıkan zarar ya da kişisel koşullar üzerine etki yapan diğer noktalar gibi.¹⁹ Aynı şekilde, küçük suçlunun korunmasını amaçlayan tedbirler bazı durumlarda gerektiğinden fazla ileri gitmekte ve onun temel haklarına zarar verebilmektedir. Burada olay ile tepkiyi iyi ayarlamak gerekmektedir.

Esasen çocuk suçlunun işlediği suçta ne fazla, ne de eksik bir tepki gösterilmesi gerekmektedir. Yeni bazı tepki tiplerinin geliştirilmesi özendirildiği gibi, çocuklar üzerindeki sosyal kontrolün gereksiz yere büyümesini önleyecek tedbirlerin de alınması istenmektedir. Bu sebeple, çocuğun kimliğinin gizlenmesi hakkının korunması ilkesinin önemine işaret edilmektedir. Çocuklar ‘damgalanmak’ konusunda özellikle çok hassastır. Yapılan kriminolojik araştırmalar, çocukların ‘kabahatli’ ve ‘suçlu’ gibi sıfatlarla tanınmaktan büyük çapta ve zararlı olarak etkilendiklerini ortaya çıkarmıştır.²⁰ Bu kural, ayrıca dava hakkında kitle iletişim araçlarında yayınlanan haberlerin zararlı etkilerinden de çocukların korunmasını amaçlamaktadır. Çocuğun yararı asgari düzeyde korunmaya alınmıştır.

Çocukların genel mahkemeler yerine, özel kurumlarda yargılanmaları birçok hukuk sisteminde resmi veya gayri resmi şekilde uygulama alanı bulmaktadır. Bu uygulamanın çocuklar için avantajı normal bir yargılama usulünün olumsuz sonuçlarının engellenmiş olmasıdır.²¹ Bu durum özellikle suçun çok ciddi

di nitelikte olmadığı ve ailenin, okulun veya sosyal kontrol müesseselerinin olumlu ya da yapıcı tepki göstermeye müsait olduğu durumlarda söz konusu olmaktadır.

Çocuklar için normal yargı prosedürünün yerini alabilecek gerçekçi çözümlerin, toplumsal programlarla organize edilmesi de önerilmektedir. Özellikle mağdurdan haksız yere alınmış malların geri verilmesi, tazmin edilmesi veya çocuklar üzerinde geçici bir gözetim ve yönlendirme programı uygulanarak, ileride kanuna karşı gelmelerinin önlenmesi bu kapsamda ele alınacak tedbirlerdir. Yargı dışı tedbirlere başvuranın gerekçeleri her durumun özel koşullarına göre değişebilmektedir.²² Kurallarda, çocuk suçlular hakkında tedbir uygulanması ile görevli olanların özel olarak eğitilmesi hususuna da dikkat çekilmektedir. Polisin, çocuk suçlularla ilk temas noktası olduğu göz önüne alındığında, bilgili olması ve iyi davranışta bulunması önem taşımaktadır. Şehirlerin hızlı ve plansız bir şekilde büyümesi ile küçüklerin suç işlemeleri arasında doğru orantı bulunmaktadır. Bu nedenle özel polis biriminin oluşturulması sadece kuralların yerine getirilmesi için değil, aynı zamanda çocukların suçtan korunması ve çocuk suçluların kontrolü açısından da önem taşımaktadır.

Çocuklara ilişkin davalarda sosyal araştırma raporları veya hüküm öncesi raporları son derece önemli ve vazgeçilmez belgelerdir. Bu belgelerle yetkili makamlar, çocuğun sosyal ve ailevi geçmişi, okul durumu, eğitim deneyleri gibi konularda bilgi sahibi olmaktadır. Bu amaçlara bazı hukuk sistemlerinde mahkemeye yardımcı olmak üzere, sosyal servisler ve personel kullanılmaktadır. Ayrıca geçici tahliye sonrası çocuğu denetim altında tutmakla görevli olanlar da bu işle görevlendirilebilmektedir. Nitelikli sosyal araştırma raporları elde edilebilmesi için, nitelikli personel kullanılmasının önem taşıdığı ortadadır.

Çocuk suçlular hakkındaki yargılamada temel ilkelere formüle edilmesinin en önemli güçlüğü bazı hususlarda felsefi bağlamda bazı anlaşmazlıkların bulunmasıdır. Örneğin, öngörülen tedbirler topluma yeniden kazandırma mı, yoksa cezalandırma mıdır? Yar-

19 Örneğin, suçlunun verdiği zararı tazmin için gösterdiği gayret veya sağlıklı ve yararlı bir yaşama dönme arzusu gibi durumlarda, bu koşulların kararı dengelemesi beklenir.

20 Mannheim, sayfa 629-630.

21 Örneğin, sabıka kaydı gibi.

22 Daha ağır suçların işlenmiş olmaları hali ile ilk suç veya bir çetenin baskısı sonucu suç işleme gibi.

dım etmek mi, yoksa bastırma ve ceza verilmesi mi amaçlanmaktadır? Her olayın özelliğine göre tepki göstermek mi, yoksa genelde toplumu korumak için gerekli görülen tepki mi esastır? Genel yıldırma mı, yoksa bireysel savunma mı önceliklidir? Bu gibi sorulara verilecek cevaplar arasındaki çelişkiler, çocuklara ilişkin davalarda yetişkinlere ilişkin davalardan daha fazla olmaktadır. Bununla birlikte yetişkinlere ilişkin davalarda olduğu gibi, çocukların işlediği ağır suçlarda da ağır cezalara hükmetmenin bazen yararlı olacağı düşünülebilir. Ancak çocuklara ilişkin olaylarda, çocuğun ıslahı ve geleceği gibi hususların daima verilecek cezadan önce dikkate alınması gereken hususlar olduğu açıktır. Bu sebeple, çocuklara ilişkin davalarda hapsin, kamu güvenliğini sağlayacak başka bir çare kalmadığı zaman başvurulabilecek bir yol olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca çocuk suçlular hakkında idam cezası verilmesi yasaklanarak, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 6. maddesinin 5. paragrafına paralel bir hüküm getirilmiştir.

Yargılama makamlarının sadece mevzuata bağlı kalmasını sağlayabilmek ve gerekli esnekliğe sahip kılınabilmesi amacıyla, dava sonucunda verilebilecek alternatif yaptırımlar da kabul edilmelidir. Söz konusu yaptırımlar birbiri ile kaynaştırılmalı, bakım, rehberlik ve gözetim düzenlemesi, probasyon, toplumsal hizmetler, para cezaları ve zararların tazmini, vasıtalı ıslah ve diğer ıslah önlemleri, çeşitli gruplara katılım ve benzeri etkinliklere ilişkin düzenlemeler, koruyucu aile yanına, toplumsal merkezlere veya başka bir eğitim merkezine yerleştirme ve benzer düzenlemeleri de kapsamalıdır. Hiçbir çocuk, davasındaki koşullar geliştirilmedikçe ebeveyninin gözetiminden kısmen ya da tamamen ayrılmalıdır.

Kurallarda çeşitli hukuk sistemlerinde şimdiye kadar uygulanıp başarılı olduğu kanıtlanmış bir kısım önlem ve düzenlemelerin listesi de verilmektedir. Bahse konu önlemlerin tümü başarı vadeden ve geliştirilebilir seçenekler içermektedir. Bu kuralda personele ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Zira bazı yörelerde sayılan önlemler az sayıda personelle uygulanabilmektedir. Çocuklara ilişkin davalarda resmi işlemlerin hızla yürütülmesi de önem taşıyan bir başka husustur. Aksi takdirde, çeşitli düzenlemeler ve yaptırımlarla

başarılmış iyi şeyler tehlikeye girebilmektedir. Yaptırımların suça maddi ve psikolojik olarak bir an önce uygun hale getirilmesi geciktikçe bu durum çocuğu zora sokacaktır.

Çocukları yargılamakla görevli makamlar değişik ülkelerde farklı eğitimlerden geçirilmektedir. Örneğin, common law hukuk sisteminin uygulandığı İngiltere'de veya kara Avrupası hukuk sisteminin uygulandığı diğer ülkelerde yargılama yapan kişi ve kurumlar farklı unvan ve mesleklerden olabilmektedir. Bütün bu değişik kişi ve kurumların sosyoloji, psikoloji, kriminoloji ve davranış bilimleri konusunda asgari derecede eğitilmiş olmalarında yarar bulunmaktadır. Bu husus yargılama yapan makamın bağımsız olması ve özel bir şekilde örgütlenmesi kadar önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları ve gözetim delegeleri için çocuklar konusunda önceden deneyimli olmak koşulu, belki en önemli husus olmayabilir. Ancak, yine de asgari nitelikler konusunda hizmet içi eğitim verilmesi gerekmektedir. Zira çocuklara ilişkin dava sonunda verilen kararlar, büyüklere ilişkin olanlardan daha fazla olarak, çocuk suçlunun yaşamını uzun bir süre etkilemektedir. Bu sebeple, kararı veren yetkili makamın yanı sıra, gözetim görevlileri, gençlik refah merkezleri gibi, kararın verilmesine etkili olmuş diğer kuruluşlar da verilen kararın infazının gözetimine katılmalıdırlar. Koşulların elverdiği ölçüde, şartlı tahliyenin verilen hükmün infazı boyunca sürdürülebilmesi tercih edilmelidir.²³

3. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunması Hakkında BM Kuralları:

Havana Kuralları olarak da adlandırılan bu kurallar, insan haklarına ve temel özgürlüklere uygun olarak, özgürlükten yoksun bırakılmasının zararlı sonuçlarını bertaraf etme ve çocuğun toplumla bütünleşmesini kolaylaştırma düşüncesiyle, herhangi bir şekilde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların korunması için, BM tarafından kabul edilen asgari standartları oluşturmayı amaçlamaktadır.

Çocukların yargılanmasına yönelik sistem, onların hak ve güvenliğinin lehinde davranmalı, fiziksel ve ruhsal sağlıklarına destek olmalıdır. Bir çocuğun hap-

23 Bardak, sayfa 275-278.

sedilmesi, başvurulacak en son tedbir olmalıdır. Çocuklar ancak bu kurallar ve Pekin Kuralları'nda yer alan prensiplere ve usullere göre özgürlüklerinden yoksun bırakılabilir.

Havana Kurallarına göre, bir çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması başvurulabilecek en son tedbirdir. Bu tedbir istisnai hallerde ve zorunlu asgari bir süre için kullanılabilir. Özgürlükten yoksun bırakma süresinin uzunluğuna yetkili yargısal makamlar tarafından karar verilir. Bu karar çocuğun daha erken salıverilmesi ihtimalini ortadan kaldıramaz.

Gözaltında olan veya muhakeme devam ederken tutuklu bulunan çocuklar masum sayılır ve haklarında buna göre işlem yapılır. Çocukları tutuklamaktan mümkün olduğu kadar kaçınılması gerekmektedir. Ancak istisnai hallerle sınırlı olarak tutuklama kararı verilebilir. Bu şekilde alternatif tedbirlerin uygulanması için her türlü çaba gösterilmelidir. Tutuklama kararı bir şekilde verilmişse, soruşturma makamları tutuklama süresini mümkün olan en kısa sürede sona erdirmek için, bu işlemlerin süratle yapılmasına öncelik vermelidir. Tutuklu çocuklar hükümlü çocuklardan ayrı tutulmalıdır.

4. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi Hakkında BM Yönlendirici İlkeleri:

Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi ve Suçlu Çocukların Islahı İçin 8. BM Kongresi'nde çocuk suçluluğunun önlenmesi için ulusal, bölgesel ve uluslararası yaklaşımlar ve stratejilerin işlenip oluşturulmasının zorunlu olduğu üzerinde durulmuştur. Gerçekten de çocuk suçluluğunun önlenmesi suçun önlenmesinin esaslı bir unsurunu teşkil etmektedir.

Bu amaçla kabul edilen ve Riyad İlkeleri olarak da adlandırılan kurallara göre, çocuklar toplumda yasa-ya uygun ve yararlı etkinliklere kendilerini adayarak, bu tavra ve insancıl görünümü bir yaşama uygun uğraş edinerek, suç üretmeye yönelik olmayan bir anlayış kazanabilirler. Yeni suçluluk önleme politikalarının kabulünün zorunluluğu ve önemini teslim etmek kadar, çocuğun yetişmesine ağır olumsuz etkiye neden olmayacak ve başkası için bir zarar taşımayan bir davranışı suçlama ve cezalandırmadan kaçınılmasını hedefleyen önlemlerin sistemli olarak incelenmesi ve işlenmesi de gerekmektedir.

II. Ulusal Hukuk Düzenlemeleri

1. Genel Açıklama:

Hukuk düzenimizde çocuk haklarına ilişkin pek çok hukuki düzenleme bulunmaktadır. Çocuğun yüksek yararı öncelikle Anayasa'nın bazı hükümleri ile güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 42/2'nci maddesinde, "Devlet çocukları korumak ve bunun için gerekli kurumları kurmak için uygun önlemleri alacaktır." ifadesi yer almaktadır. Çocuk Koruma Kanunu'na²⁴ göre, çocuk; daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişidir.²⁵ Türk Medeni Kanunu'nun²⁶ rüştü erişme hallerini düzenleyen 11 ve 12. maddelerinde, erginliğin 18 yaşın ikmali ile başlayacağı, evlenmenin kişiyi reşit kılacağı hükme bağlanmıştır.

Gerek Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu²⁷ ve gerekse Çocuk Koruma Kanunu ile mevzuatımızda çocuklar için yepyeni düzenlemeler getirilmiş bulunmaktadır. Buna göre, artık kısa süreli hapis cezalarında veya tutuklamayı gerektiren sebeplerin var olması durumunda, ihtiyaç duyulması halinde rehberlik, bilgilendirme ve rehabilitasyon sağlanarak, cezalar ya da denetimin toplum içinde kalarak yerine getirilmesi öngörülmektedir. Çocukların yüksek yararının korunması denetimli serbestlik²⁸ ve yardım ile koruma hizmetlerinin temel ilkelerindedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun²⁹ "Müdafinin görevlendirilmesi" başlıklı 150/2. maddesinde, müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk ise veya kendisini savunamayacak derecede malul ya da sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirileceği belirtilmektedir. Yine Ceza Muhakemesi Kanunu'nun "Uzlaşma" başlıklı 253/4. maddesinde, şüphelinin, mağdurun veya suçtan zarar görenin reşit olmaması halinde, uzlaşma teklifinin kanunî temsilcilerine yapılacağı hükme bağlanmıştır.

24 15 Temmuz 2005 tarihli ve 25876 sayılı Resmî Gazete.

25 Çocuk Koruma Kanunu madde 3/1-a.

26 8 Aralık 2001 tarihli ve 24607 sayılı Resmî Gazete.

27 20 Temmuz 2005 tarihli ve 25881 sayılı Resmî Gazete.

28 Denetimli serbestlik tedbiri hakkında bakınız; Sulhi Dönmez-Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt III, 10. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1985, paragraf 1647.

29 17 Aralık 2004 tarihli ve 25673 sayılı Resmî Gazete.

Çocuk Koruma Kanunu'nun "Kamu davasının açılmasının ertelenmesi" başlıklı 19. maddesi gereğince, çocuğa yüklenen suçtan dolayı Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki koşulların bulunması halinde, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilebilir. Ancak, bu kişiler açısından erteleme süresi üç yıldır. 'Hükmün açıklanmasının geri bırakılması'" başlıklı 23. madde gereğince de, çocuğa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda, Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki koşulların varlığı halinde, mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilir. Bu kişiler açısından da denetim süresi üç yıldır. Son olarak, 'Uzlaşma' başlıklı 24. madde gereğince, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanmaktadır.

Bütün bu düzenlemelerin temel amacı, çocukların toplum içinde sevdikleri ve aileleri ile kalarak topluma ve toplumun kurallarına uyum sağlayan sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezlerinin temel amacı kanuna karşı gelen çocuklara bir şans daha vererek onların toplum içerisinde rehabilitasyonlarını sağlamak, böylelikle toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortam yaratmaktır. Çocuk Koruma Kanunu'nun 4/1-a maddesi ile çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakları güvence altına alınmaktadır. Ayrıca, çocuklarla ilgili konularda çalışan kurumlar çeşitli çalışmalar yürütmektedir.³⁰

Bu amaçla görevlendirilen çocuk polisi, yürürlükteki mevzuat gereğince, korunmaya muhtaç, sokakta çalıştırılan, dilendirilen, madde bağımlısı, kayıp çocuklarla ilgili işlemleri ile yaşama ve gelişme hakkının sağlanmasına kurum hizmetleri dahilinde katkı ve destek sağlayacaktır. Bu kapsamda, suç işlediğinden şüphe duyulan bir çocuk en kısa zamanda Cumhuriyet savcılığına çıkarılmalıdır. Çocukların gözaltına alınma süreleri Yakalama ve Göz Altına Alma Yönetmeliği'nde³¹ de belirlendiği üzere, 24 saati geçemez. Söz konusu 24 saat üst sınır olup, daha erken işlemlerinin bitmesi durumunda, çocuğun gecikmesiz yetkili makama sevk edilmesi gerekmektedir.

30 Başbakanlığın 10 Ocak 1995 tarihli talimatı ile, Türkiye'de çocuk hakları hakkında uluslararası sözleşmelerin uygulanmasının izlenmesinden sorumlu kurum olarak, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu görevlendirilmiştir.

31 1 Haziran 2005 tarihli ve 25832 sayılı Resmî Gazete.

2. Çocuk Suçlular Hakkında Uygulanan Tedbirler:

Yargılama sonunda cezası kesinleşen (hükümlü) çocuklar, Çocuk Eğitimevlerine gönderilmektedir.³² Ancak çocuk suçlular hakkında dikkati çeken bir diğer husus, suçluluğu sabit görülen çocuk hakkında ceza yerine, güvenlik tedbiri uygulamasına ağırlık verilmesidir. Güvenlik tedbiri olarak denetimli serbestlik tedbiri ön plana çıkmaktadır. Denetimli serbestlik ve yardım merkezleri yasalarda belirtilen durumların varlığı halinde, uygulamada yer almaktadır. Buradaki temel amaç, yasa çerçevesinde cezanın infazının toplum içerisinde yapılmasını sağlamaktır. Denetimli serbestlik sisteminin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte hapis cezası en son başvurulacak bir önlem olarak düşünölmeye başlanmıştır.³³ Bu tedbirler kısaca şunlardır:

A. Adli Kontrol:

Tutuklama sebeplerinin bulunması halinde, üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren bir suç sebebiyle tutuklanma yerine adli kontrol altına alınmaya karar verilebilir. Bu durumda çocuk veya genç, eğitimine devam etmesi, tedavi görmesi gibi, bir veya birden fazla yükümlülüğe uymasına karar verilebilir.³⁴

B. Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar:

Kısa süreli hapis cezası, bireyin kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanma, kamuya yararlı bir işte çalışma gibi seçenek yaptırımlara çevrilebilir. Daha önce hapis cezasına mahkûm edilmiş olmak koşuluyla, mahkûm olunan otuz gün ve daha az süreli hapis cezası ile fiili işlediği tarihte onsekiz yaşını doldurmamış olan çocukların mahkûm edildiği bir yıl veya daha az süreli hapis cezası, yukarıda belirtilen seçenek yaptırımlardan birine çevrilir.³⁵

32 Türkiye'de üç adet Çocuk Eğitimevi bulunmaktadır. Bunlar; Ankara, İzmir ve Elazığ Çocuk Eğitimevleridir. (Cengiz Bardak, *Cezaların İnfazı ve İnfaz Müesseseleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996, sayfa 271.)

33 Dönmezer-Erman, paragraf 1648.

34 Çocuk Koruma Kanunu madde 20.

35 Türk Ceza Kanunu madde 50.

C. Hapis Cezasının Ertelenmesi:

İki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm edilen kişinin cezası ertelenebilmektedir. Bu sürenin üst sınırı, fiili işlediği sırada onsekiz yaşını doldurmamış bireyler için üç yıldır. Cezası ertelenen birey hakkında, bir yıldan az, üç yıldan fazla olmamak üzere, bir denetim süresi belirlenmektedir. Denetim süresi içinde mahkeme tarafından kişinin eğitimine devam etmesi, bir başkasının gözetiminde ücret karşılığında çalışması gibi kararlar da verilebilecektir. Mahkeme, denetim süresi içinde bireye rehberlik edecek bir uzman kişiyi de görevlendirebilir.³⁶

Ç. Hapis Cezasının Yarısını Kamuya Yararlı Bir İşte Çalışarak Geçirme:

İki yıl veya daha az süre hapis cezası alan bireyler, hükümlülük süresinin yarısını iyi halle geçirmeleri ve istemeleri halinde, kendilerinin, yasal temsilcilerinin veya Cumhuriyet savcılığının istemi üzerine, mahkûmiyet sürelerinin geriye kalan yarısını kamuya yararlı bir işte çalışarak geçirebilirler.³⁷

D. Koşullu Salıverilme:

Koşullu salıverilmeden yararlanabilmek için, çocuğun kurumdaki infaz süresini iyi hâlli olarak geçirmesi gerekir. Koşullu salıverilme süresinin hesaplanmasında, çocuğun onsekiz yaşını dolduruncaya kadar infaz kurumunda geçirdiği bir gün, iki gün olarak dikkate alınır. Koşullu salıverilen bireyin tâbi tutulacağı denetim süresi, ceza infaz kurumunda geçirilmesi gereken sürenin yarısı kadardır. Denetim süresi içinde kişi ücret karşılığında çalıştırılabilir, onsekiz yaşından küçük çocuklar ise eğitimlerine devam edebilirler. Hâkim, denetim süresinde çocuğa rehberlik edecek bir uzman kişiyi görevlendirebilir.³⁸

E. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi:

İşlenen suçla ilişkin kanunda öngörülen cezanın üst sınırı üç aydan fazla ve iki yıla kadar hapis cezası veya adli para cezası ise, Cumhuriyet savcısı tarafından birey hakkında açılacak kamu davası beş yıl süreyle ertelenebilmektedir.³⁹

F. Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması:

Çocuğa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda belirlenen ceza, en çok üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ise, mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilir. Hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararının verilmesi hâlinde, çocuk, beş yıl süreyle denetimli serbestlik tedbirine tâbi tutulur. Bu süre içinde çocuğa bir eğitim kurumuna devam etme gibi çeşitli yükümlülükler verilebilmektedir.⁴⁰

G. Eğitim ve İyileştirme Faaliyetleri:

Kapalı kurumlardaki çocuklara yönelik gerçekleştirilen eğitim ve iyileştirme (tretman) faaliyetleri, eğitimevlerinde de uygulanmaktadır. Açık kurum statüsündeki eğitimevlerinde bulunan çocuklar, toplum içindeki her türlü eğitim ve öğretim faaliyetlerinden diğer akranları gibi yararlanabilmektedirler. Ceza ve tevkifevlerine bağlı çeşitli kurumlarda fiziki ve psikolojik tedavi ve yeniden sosyal entegrasyona yönelik olarak, sağlık servisi gibi, çeşitli birimler yer almaktadır.⁴¹

Sonuç

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmesiy-le birlikte, Türkiye’de önemli çalışmalar yapılmış bulunmaktadır. Örneğin, bu kapsamda, her il ve ilçede bulunan Emniyet Müdürlükleri bünyesinde çocuk koruma birimlerinin kurulmuştur. Bununla birlikte, çocuk ceza adaletine ilişkin ulusal mevzuat ile aynı konuya ilişkin Sözleşme hükümleri arasında uyumlaştırma çalışmalarının sona erdiği söylenemez.

Mevzuat ve uygulamaların, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Pekin ve Riyad Kuralları ile konuya ilişkin diğer uluslararası standartlara tam olarak uygun hale getirilmesi için, gözden geçirme çalışmalarına devam edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda asgari yasal ceza ehliyeti yaşının artırılması, 18 yaşına kadar olan bütün çocuklara Çocuk Koruma Kanunu’nun etkin şekilde uygulanmasının güvence altına alınması, çocuklara tanınan korumanın genişletilmesi ve her ile çocuk mahkemesi kurmak yoluyla, bu uygulamanın etkili kılınması olumlu gelişmelerdir.

36 Türk Ceza Kanunu madde 51.

37 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun madde 105.

38 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun madde 89.

39 Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar için hapis cezasının üst sınırı üç yıldır. (Ceza Muhakemesi Kanunu madde 171).

40 Ceza Muhakemesi Kanunu madde 231.

41 Bardak, sayfa 272.

Özellikle gözaltı sürelerinde görüşme yaptırılmaksızın geçen zamanın engellenmesi için, çocuk suçluların durumunun dikkate alınması gerekmektedir. Yargılama öncesi göz altına alma uygulamasının sadece son çare olarak düşünülmesi ve mümkün olan en kısa sürelerle uygulanması ve yasada belirlenenden daha uzun sürmemesi önem taşımaktadır. Mümkün olduğu takdirde, çocuğun yargılama öncesi gözaltına alınmasını engellemek amacıyla, alternatif tedbirlerin uygulanması cihetine gidilmelidir. Bu kapsamda, suç işleyen çocuklar için kendilerine yapılan tüm işlemler bakımından etkili bir şikayet mekanizması geliştirilmeli ve bu mekanizma erişilebilir olmalıdır. Çocuk ceza adalet sistemi içerisindeki çocukların toplumla yeniden bütünleşmesine yardımcı olma amacıyla, uygun görülecek rehabilitasyon önlemleri uygulanmalıdır. Bu konuda uluslararası iş birliği ve yardımlaşma önem taşımaktadır.

Türkiye’de çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler konusunda bir sıkıntı veya yaygın herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Burada önemli olan husus, uluslararası sözleşmelerin uygulamaya tam olarak geçirilmesi ve uygulamada ortaya çıkan kimi aksaklıkların giderilmesidir. Bunun için de çocuk haklarına ilişkin ulusal hukuk kuralları ile uluslararası sözleşme ve protokollerin toplumun tüm kesimleri tarafından öğrenilmesi ve tam olarak uygulanması gerekmektedir.